

Paleolit i mezolit

JERZY LIBERA, ANNA ZAKOŚCIELNA

MEZOLITYCZNE STANOWISKO W BARAKACH STARYCH, GM. ZAKLIKÓW, WOJ. TARNOBRZEG

Wiosną 1983 r. autorzy niniejszego sprawozdania podjęli próbę odszukania śladów osadnictwa mezolitycznego nad rzeką Karasiówką w okolicach wsi Baraki Stare i Nowe. Liczne kolekcje krzemienne zebrane na tym terenie przez nauczyciela Michała Pękalskiego w latach pięćdziesiątych¹ i Kazimierza Cieślkiego w roku 1966², stanowią pokaźne zbiory liczące łącznie kilkaset zabytków. Materiały M. Pękalskiego, zebrane z powierzchni niemethodycznie, nie posiadają bliższej lokalizacji, w związku z czym niemożliwa jest próba zweryfikowania ich w terenie. Zbiory te, częściowo opracowane przez S. K. Kozłowskiego³ i M. Rapnickiego⁴, reprezentują ubogie ślady osadnictwa późnopaleolitycznego, bogate osadnictwo kultury janisławickiej oraz bliżej nie określone późnomezolityczne. Inwentarze K. Cieślkiego pochodzą z Baraków Nowych i będą przedmiotem oddzielnego opracowania.

Penetracja powierzchniowa w maju 1983 r. ciągu wydym w okolicach Baraków potwierdziła obecność śladów osadnictwa pradziejowego, głównie mezolitycznego. Zlokalizowano wówczas kilka stanowisk, z których jedno o czytelnym i zwartym układzie zabytków krzemiennych, oznaczono numerem 2, wytypowano do badań wykopaliskowych⁵. Na powierzchni wydmy, w nowo odwianej niecce, odsłonięty został materiał krzemienno-ceramiczny. W promieniu kilkudziesięciu metrów wokół tego skupiska zarejestrowano również ubogi materiał zabytkowy.

Stanowisko 2 położone jest w pasie wydym na prawym poziomie terasowym rzeki Karasiówki⁶, wyznaczających północny skraj Niziny Sandomierskiej, na przedpolu wyraźnej krawędzi

¹ Zbiory M. Pękalskiego przechowywane są w Muzeum Okręgowym w Lublinie (nr inw. ML/A/331) oraz w Muzeum Rzemiosł Ludowych w Biłgoraju.

² W zbiorach PMA w Warszawie.

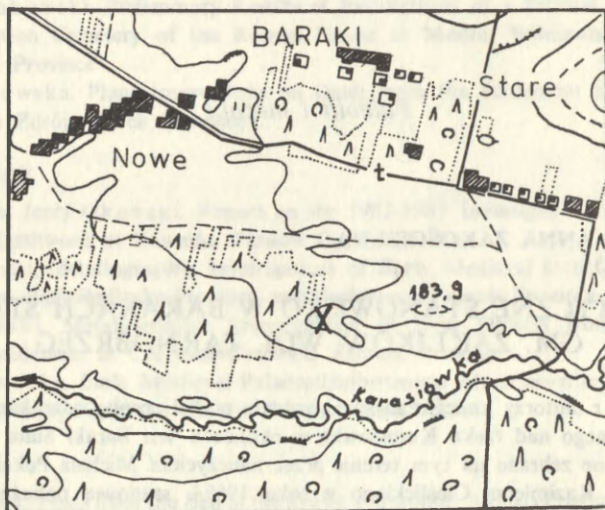
³ S. K. Kozłowski, *Uwagi o późnym paleolicie i mezolicie wschodniej części Kotliny Sandomierskiej*, APolski, t. 9: 1964, s. 333, 340, 342; tenże, *Nieznane materiały krzemienne z terenu Kotliny Sandomierskiej*, „Studia Archeologiczne”, t. 2: 1967, s. 123-124.

⁴ M. Rapnicki, *Paleolit schynkowy i mezolit między Wisłą a Bystrycą w świetle badań powierzchniowych*, Lublin 1979, maszynopis pracy magisterskiej w Katedrze Archeologii UMCS.

⁵ J. Libera, A. Zakościelna, *Baraki Stare, stan. 2, gm. Zaklików*, [w:] *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w roku 1983*, Lublin 1983, s. 3-5; tychże, „Informator Archeologiczny, Badania 1983 r.”, s. 7.

⁶ W siatce AZP stanowisko leży na obszarze 87-76 (nr stan. na obszarze — 4) i posiada współrzędne $x = 260$, $y = 91$. Według miejscowej tradycji teren wydym nosi nazwę „Przymiarki”.

Wyżyny Lubelskiej ryc. 1). Ta część zapadliska przedkarpackiego wypełniona jest grubą powłoką miocenu, a zasadnicze tło litologiczne nadają podłożu dolnosarmackie iły krakowieckie przykryte różnowiekowymi piaskami warstwowanymi z dość obfitym materiałem żwirowym skał północnych. Uformowanie się wydym, na których położone jest stanowisko, nastąpiło dwufazowo na przełomie plejstocenu i holocenu⁷.

Ryc. 1. Baraki Stare, gm. Zaklików, woj. tarnobrzесьkie, stan. 2. Plan sytuacyjny położenia stanowiska

Location of the site

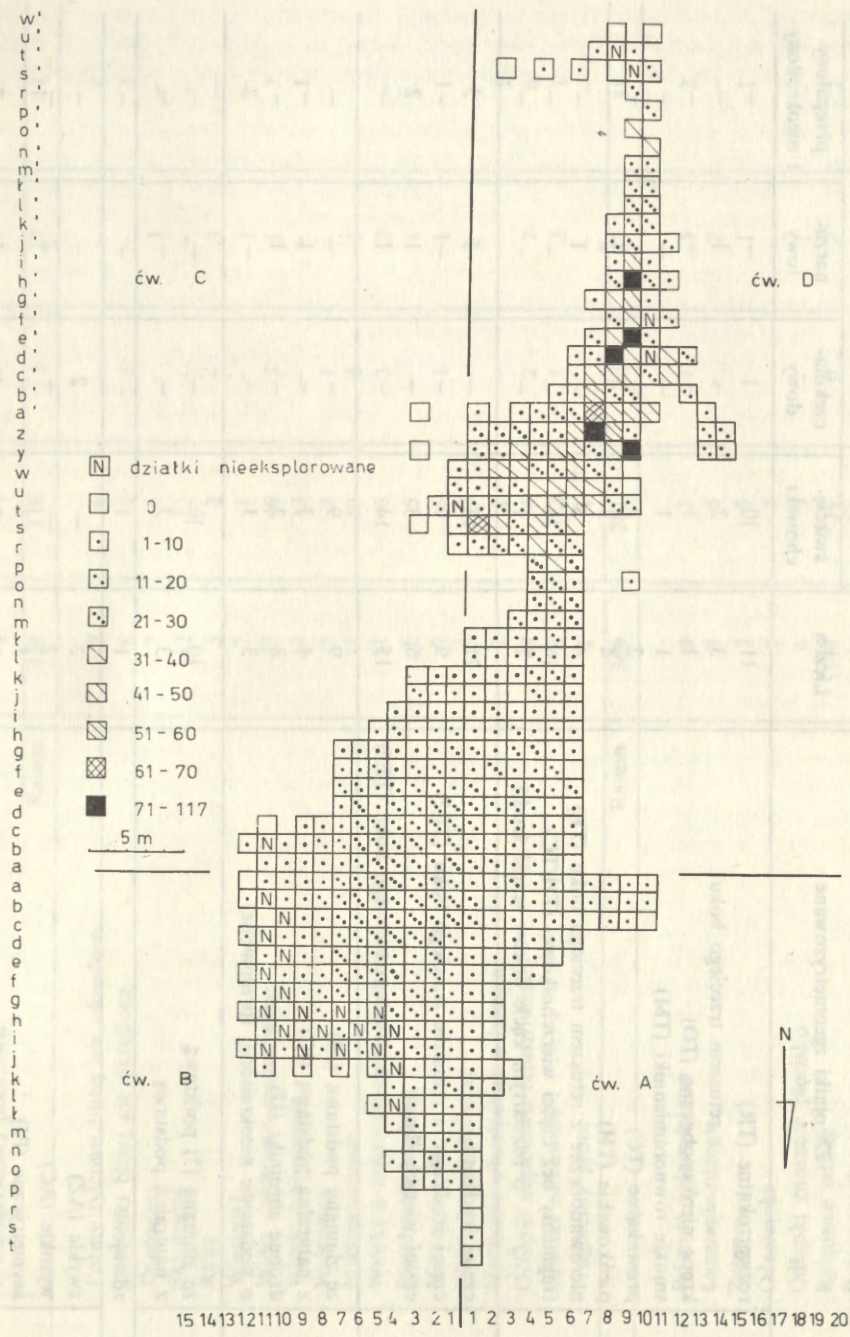
Eksplorację stanowiska⁸ prowadzono metodą przesiewania warstwy zawierającej zabytki, lokalizując je w obrębie działek o powierzchni 1 m². Materiał zalegał w warstwie miąższości do 8-10 cm (sporadycznie głębiej) w piasku suchym, luźnym. Liczne sondáže, dołkowania oraz przegłębienia za pomocą szpachelek, właściwie nie ujawniły zabytków poniżej przesiewanej warstwy. Jedynie w ćwiartce D na działce 6u stwierdzono, na głębokości około 35 cm od powierzchni, odłupki krzemienne i towarzyszące im liczne okruchy skał pochodzenia północnego. Układ tych zabytków został zaburzony przez rozcorzenie współczesnych drzew. Również w obrębie działki 9u i 9w zaobserwowano zaleganie licznych materiałów krzemienianych poniżej 15 cm od powierzchni. Wobec braku rozpoznania sąsiednich działek trudno jest skomentować ten stan rzeczy.

W czasie badań uzyskano 7017 zabytków krzemianianych, w tym: 369 narzędzi, 227 odpadków powstałych przy ich produkcji, 9 rdzeni i 20 form związanych z ich produkcją, eksploatacją i naprawą, 7 luszczeni-rdzeni oraz kilka surowiaków z krzemienia narzutowego. Wyeksplorowano również 757 fragmentów ceramiki, ponad 100 okruchów polepy oraz liczny materiał kamienny, w tym pojedyncze odłupki.

Materiał krzemieniany skoncentrowany był w dwóch skupiskach, A – północnym, w pełni uchwyconym oraz B – południowym, rozpoznanym częściowo (ryc. 2). Pierwsza koncentracja (krzemienica nr I) wyznacza owal o wymiarach 11×6 m, o nasyceniu 20-30 zabytków na 1 m². W obrębie tego owalu rysują się trzy wewnętrzne, bardzo nieregularne skupiska,

⁷ T. Król, *Wydmy okolic Zaklikowa (Nizina Sandomierska)*, Annales UMCS, sec. B, vol. XXVII: 1972, s. 24-26.

⁸ Badania finansowane są przez Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Tarnobrzegu.

Ryc. 2. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenie ilościowe materiału krzemienego
Quantitative distribution of flint material

Tabela 1. Baraki Stare, stan. 2. Struktura inwentarza wydzielonego

		Liczba	Surowiec			
			świec- chowski	czekola- dowy	narzu- towy	przepalony i nieokreślony
Zbrojniki zgeometryzowane						
trójkąty	rozwartokątne (TR)	11	10	1	-	-
	„ z retuszem trzeciego boku	3	2	-	1	-
	krępe nierównoboczne (TO)	1	1	-	-	-
	simulke równoramienne (TM)	1	1	-	-	-
	prostokątne (TC)	2	2	-	-	-
	pieńkowskie (TH)	4	2	-	2	-
	nierównoboczne z retuszem trzeciego boku (TE)	6	5	-	1	-
	fragmenty bez części wierzchołkowej (TH/TC)	16	16	-	-	-
	„ o rozwartym kącie boków (część środ.)	1	1	-	-	-
	„	21	13	-	5	3
fragmenty	części środkowe	9	9	-	-	-
	części środkowe z retuszem trzeciego boku (TE?)	6	3	-	1	2
	części wierzchołkowe	15	14	-	1	-
	„ „ z retuszem trzeciego boku (TE?)					
półtarczaki	ze złamaną podstawą (JB)	9	9	-	-	-
	z naturalną podstawą (JC)	4	3	-	1	-
	drobne zbrojniki (JJ)	3	2	-	1	-
	o podstawie nieokreślonej (przepalony)	3	1	-	-	2
nie- określ.	ze złamaną (?) podstawą	10	10	-	-	-
	z naturalną podstawą	3	3	-	-	-
	zdwojone	1	1	-	-	-
trapezy	zwykłe (AZ)	2	-	2	-	-
	wysokie (AC)	2	-	-	2	-
	asymetryczne (PJ)	1	1	-	-	-
	nieokreślone (fragmenty)	6	2	1	1	2

c powierzchni 7-8 m² -każde. Druga koncentracja (krzemienica nr II) częściowo przebadana, wskazuje na większą powierzchnię (uchwycony zasięg po osi N-S 26 x 7 m) i liczniejsze nasycenie materiałem zabytkowym, przekraczającym na jednym metrze² 117 zabytków. Wewnętrzny układ materiałów nastrocza duże trudności interpretacyjne.

Inwentarz krzemieny podzielono na kilka kategorii techniczno-morfologicznych (tab. 1). Zasadniczą grupą typów dla podziałów chronologiczno-kulturowych są zgeometryzowane zbrojniki, stanowiące 40,9% ogółu narzędzi. Składają się na nie trójkąty – wraz z fragmentami, półtylczaki, trapezy oraz półksiężyce. Formy te wykonane są najczęściej z cienkich, regularnych wiórków uzyskanych głównie z rdzeni jednopiętowych. Surowiec zdominowany jest przez krzemień świciechowski (75,47%), w stopniu niewielkim uzupełniony narzutowym krzemieniem bałtyckim (8,82%), oraz czekoladowym (6,28%). Części zbrojników nie określono surowcowo ze względu na przepalenie okazów (9,43%).

Najliczniejszą oraz najbardziej zróżnicowaną grupę wśród zbrojników stanowią trójkąty (29,8%), w znacznym stopniu zachowane fragmentarycznie. Wśród form całych przeważają okazy rozwartokątne (TR) bardzo regularne, o bokach i podstawach prostych⁹ (ryc. 3: 22-25). Występują również okazy o boku retuszowanym wklęsłym, niekiedy o wierzchołku zakończonym negatywem odbicia rylcowczego, a także o wklęsłych podstawach (ryc. 3: 26, 27). W trzech przypadkach odnotowano trójkąty TR o trzecim boku retuszowanym bardzo drobno, regularnie, stromo, prawdopodobnie na całej długości (ryc. 3:28). Drugą odmianę stanowią trójkąty pieńkowskie (TH) (ryc. 3: 32-34) oraz pokrewne im okazy z retuszem trzeciego boku (TE) (ryc. 3: 35-37). Dwa egzemplarze TH zachowane w całości wykonane są ze stosunkowo nieregularnych wiórków, w profilu bardzo podgiętych, z krzemienia narzutowego. Jeden z tych okazów jest płaszczynowo skręcony (ryc. 3: 32, 33). Reprezentowane są również inne formy trójkątów. Odkryto pojedynczy smukły równoramiennik (TM) – (ryc. 3: 29), dwa duże trójkąty prostokątne (TC) – (ryc. 3: 30, 31), fragment krępego trójkąta nierównobocznego (TO) – (ryc. 3: 50).

Ponadto wydzielono kilkanaście fragmentów TH lub TC bez zachowanej części wierzchołkowej (ryc. 3: 38-40, 45-47, 52-55). Poza wymienionymi wydzielono 54 okazy (33,7%), będące prawdopodobnie fragmentami trójkątów. Zachowane są części wierzchołkowe lub środkowe. Formy te wykonane są z regularnych wąskich wiórków, retuszowane w typie trójkątów, często z mikroretuszem drugiego boku, bardzo drobnym płaskim lub półstromym (fragmenty TE?) – (ryc. 3: 41-44, 48, 49, 51).

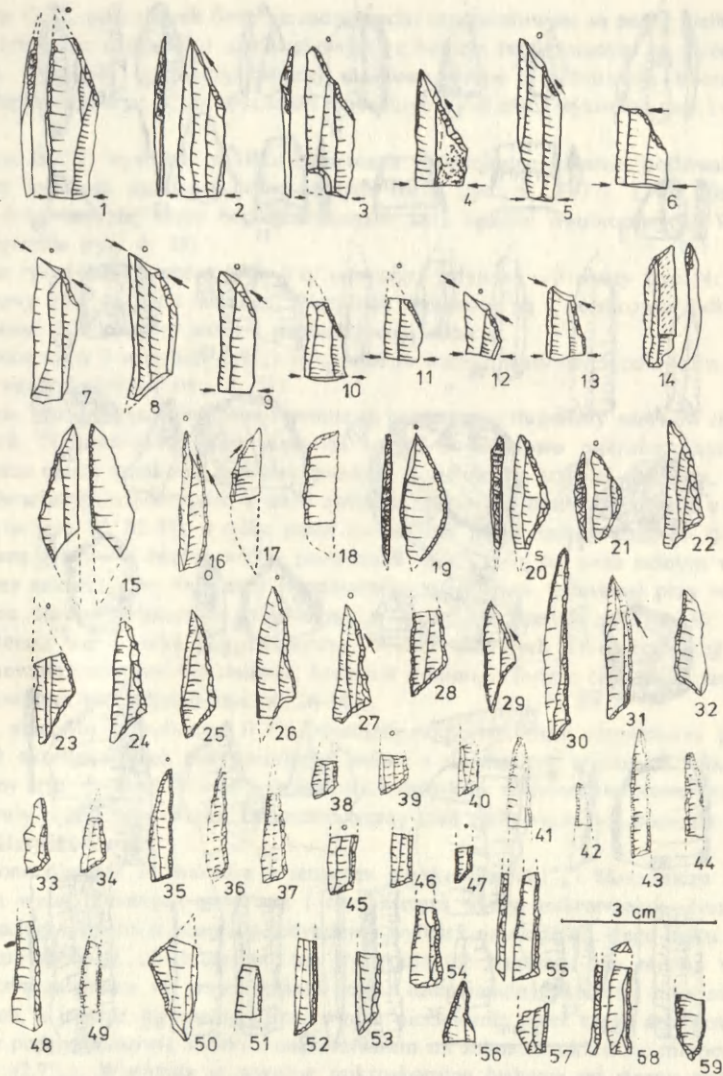
Półtylczaki stanowią zbiór nieco uboższy ilościowo (21,9%), jednak także zróżnicowany. Zdecydowanie przeważają formy janisławickie, wśród których wystąpiły podtypy ze złamaną podstawą (JB), niekiedy o półtylczach zakończonych negatywem rylcowczym (ryc. 3: 1-6). W przypadku jednego okazu ów poprzeczny negatyw upodabnia ten zbrojnik (ryc. 3: 6) do tzw. półtylczaków typu Kopcie¹⁰. Są także formy z podstawą naturalną (JC) – (ryc. 3: 7, 8), w profilu wzdłużnym podgięte, o poprzecznie złamanym półtylczach (intencjonalnie?), co również zbliża je do półtylczaków wspomnianego typu. Stwierdzono także obecność trzech półtylczaków z retuszowaną podstawą (JJ). Dwa z nich zachowane są fragmentarycznie (ryc. 4: 1-3). Kilka okazów nie sposób określić ze względu na stopień zniszczenia podstaw.

Wydzielono kilkanaście półtylczaków, które nie znajdują odpowiedników w systematyce S. K. Kozłowskiego. Są to okazy wykonane z bardzo wąskich, regularnych wiórków, o długim stromym półtylczu, zakończonym odbiciem rylcowczym, niekiedy złamanym (intencjonalnie?) – (ryc. 3: 9-14). W większości wystąpiły okazy o podstawie złamanej, być może również intencjonalnie. Część z tych zbrojników nawiązuje do półtylczaków janisławickich, lecz jest znacznie węższa, wobec czego została oddzielnie sklasyfikowana. Ponadto jeden okaz zachowany we fragmencie nawiązuje do smukłego zdwojonego półtylczaka (ryc. 3: 15).

Trapezy (7,3%) reprezentowane są przez trzy odmiany: zwykle (AZ) – (ryc. 4: 9, 10),

⁹ Wszystkie wartości metryczne oraz symbole literowe zbrojników przyjęto za: S. K. Kozłowski, *Pradzieje ziem polskich od IX do V tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa 1972, s. 17, tabl. I a-e.

¹⁰ B. Ginter, *Niektóre zagadnienia mezolitu w Polsce*, APolski, t. 22, z. 1: 1967, s. 31.

Ryc. 3. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Narzędzia krzemienne
Flint tools

wysokie (AC) – (ryc. 4: 11, 12) oraz pojedynczy okaz asymetryczny (PJ) – (ryc. 4: 13). Odkryto też kilka form nieokreślonych, zachowanych fragmentarycznie.

Półksiężycy (7.3%) wystąpiły w dwóch odmianach: krępe (DE) – (ryc. 3: 19-21) oraz smukłe (DI) – (ryc. 3: 16, 17). Kilka form zachowanych jest fragmentarycznie. Ponadto odkryto jeden okaz formy tylcowej pośredniej między półksiężycem a prostokątem. Mikrolit zachowany jest we fragmencie (ryc. 3: 18).

Poza typowymi zbrojnikami wydzielono bliżej nie określone formy tylcowe: 4 przypiętkowe fragmenty wiórków o bokach retuszowanych półstromo lub stromo (ryc. 3: 57-59), 1 wierzchołek wiórka retuszowany obubocznie (ryc. 3: 56) oraz część środkową wiórka retuszowanego jedno- bocznie o zębatej krawędzi. Opisane formy zdecydowanie odbiegają sposobem retuszowania od typowych tylczaków lub trójkątów. Nie są to również typowe odpadki rylcowce pochodzące

Ryc. 4. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Narzędzia krzemienne

Flint tools

z odłamania, jakie notujemy na tym stanowisku. Być może stanowią one fragmenty lub części odpadkowe nieokreślonych mikrolitów.

Do grupy zbrojników należałyby również być może zaklasyfikować nieliczne mikrolitoty nietypowe: pojedynczy wiórek mikroretuszowany „perełkowo”, kształtu romboidalnego z mikro-odbiciami rylcowymi (?) – (ryc. 4: 4), zbrojnik „tylcowy” (ryc. 4: 5), półtylczak atypowy lub mikrolityczny drapacz skośnik (ryc. 4: 8), a ponadto dwa szerokie wióry o zbieżnych półtylcach (ryc. 4: 6, 7), trzy fragmenty półtylczaków (?) oraz fragment żądła (?).

Odrębne grupy stanowią nieliczne makro- i mikrolityczne narzędzia, do których zaliczamy drapacze, skrobacze, zgrzebla, rylce, wiertniki, narzędzia obustronne, różnorodnie retuszowane wiórki i odłupki, grocki sercowate oraz fragment grotu.

Drapacze (3,2% pozostałych form narzędziowych) reprezentowane są przez nieliczne okazy wiórowe, w tym jeden o drapisku „trójwętkowym” z bokiem retuszowanym na stronę spodnią (ryc. 4: 19). Wystąpiły też okazy bardziej masywne, krępe z półsurowca wiórowego lub wiórowo-odłupkowego (ryc. 4: 20, 21). Jeden makrolityczny drapacz wykonany jest z odnawiaka (ryc. 4: 22).

Skrobacze (5,5%) wystąpiły w kilku odmianach: prostokątne, zbieżne, podowalne, jednoboczne – bez wyraźnej dominacji jednej z tych form (ryc. 4: 23-27). Dwa okazy, jeden podowalny, drugi bardziej krępy boczny wykonane są z łuszczeni dwubiegowych. Wydzielono także dwa zgrzebła (ryc. 4: 28).

Nieliczne ryłce (2,3%) reprezentują trzy odmiany: jedyński – 3 okazy (ryc. 4: 29), pojedynczy węglowy (ryc. 4: 30) i łamaniec. Wszystkie wykonane są z półsurowca odłupkowego. Odkryto również 2 rylczaki – jeden z pierwszej serii odbicia.

Wydzielono także 2 wiertniki (0,9%) wykonane ze średnio masywnych odłupków, o żądlach nieznacznie wyodrębnionych (ryc. 4: 31).

Narzędzia, poza zbrojnikami, zdominowane są przez liczne fragmenty wiórków różnorodnie retuszowanych. Najlicniejszą grupę stanowią okazy o częściowo mikrołuskanych bokach (26,2%), bardzo często wętkowo, retuszem płaskim, półstromym, rzadziej stromym, najczęściej na stronie wierzchniej, jednobocznie, a także zwrotnie. Najwięcej okazów pochodzi z środkowej części wiórków (ryc. 4: 32-37), a tylko jeden zachowany jest w całości (ryc. 5: 1).

Inną grupę zabytków tworzą wiórki pazurówate (6,4%). Są to, poza jednym masywnym wiórem, formy mikrołityczne wykonane z regularnego półsurowca, załuskane przy wierzchołku mikroretuszem bardzo delikatnym, półpłaskim, o kącie nie przekraczającym 30° i bokach surowych. Retusz wierzchołka jest dwuboczny. Wśród odkrytych 14 egzemplarzy wystąpiły okazy z zachowaną podstawą lub złamane, brak jest natomiast form o całkowicie zachowanym mikroretuszowanym wierzchołku (ryc. 4: 14-18).

Typowe wiórowce jednoboczne (1,4%) wystąpiły w liczbie trzech egzemplarzy (ryc. 5: 2), natomiast 14 określono jako mikrowiórowce jedno- i dwuboczne, z których kilka posiada retusz zwrotny (ryc. 5: 3-6). Wśród wymienionych wiórków różnorodnie retuszowanych być może występują wiórki typu Borki. Fragmentaryczny stan zachowania nie pozwala jednak na ich pewne sklasyfikowanie.

Wydzielono również 11 wiórków z retuszem użytkowym (5,1%). Zasadniczo różnią się one od form wyżej opisanych sposobem i charakterem owego mikroretuszu. Jest on mało regularny, nieciągły, często w postaci pojedynczych wylusek na długości całego boku na stronie wierzchniej lub spodniej. „Mikroretusz” ten występuje też grupowo. Nie można wykluczyć, że pewna liczba zabytków tej grupy posiada retusz intencjonalny. Również i tu nie odkryto okazów całych, a jedynie fragmenty zdominowane nieznacznie przez części środkowe.

Odrębny podtyp stanowią wiórki z mikroretuszem na złamaniu określone mianem pseudo-półtyłczaków (2,7%). Wyróżnia je wyraźne mikroskopijne łuskanie od strony spodniej, nie zawsze na całej długości złamanej krawędzi, nie zachodzące na całą złamaną powierzchnię (ryc. 5: 7-9). Zastanawiająca jest również seria kilku wiórków noszących ślady mikronegatywów ryłcowych (4,2%), z których 2 dają się określić jako mikrojedyński (ryc. 5: 10-12). Ponadto w materiale odnotowano 3 okazy wiórków przygotowanych do odbicia ryłcowczego lub złamania (ryc. 5: 13-15), 2 narzędzia obustronne (?) wykonane z łuszczeni. Inwentarz narzędziowy uzupełnia liczna grupa odłupków różnorodnie retuszowanych (22,47%), zróżnicowana metrycznie i morfologicznie. Odkryto również 6 grocików sercowatych, z których 3 zachowane są we fragmentach. Jeden okaz retuszowany jest bifacjalnie, pozostałe zaś przykrawędnie (ryc. 6: 1-6). Na powierzchni stanowiska znaleziono również fragment trzoneczka grotu (ryc. 6: 9).

Materiał odpadkowy powstały przy produkcji narzędzi zdominowany jest przez ryłcowce (225 okazów), które wystąpiły w dwóch odmianach – ryłcowce odbite (144) (ryc. 5: 16-26) oraz pozostałe – złamane (ryc. 5: 27-35). W obu grupach przeważają części przypiętkowe. Nieliczne formy posiadają dodatkowo retuszowane boki.

Na stanowisku wystąpiło również 9 rdzeni. Są to okazy mikrołityczne, jednopiętowe

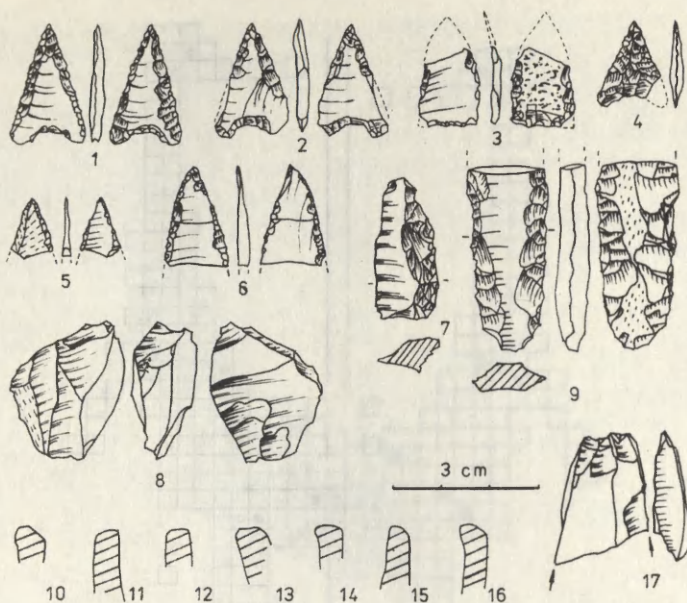
Ryc. 5. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Narzędzia i rdzenie krzemienne
Flint tools and cores

szczątkowe, o piętach uformowanych lub wykorzystujących naturalne płaszczyzny (ryc. 5: 36, 37). Zbiór rdzeni uzupełniają fragmenty zatępców jedno- oraz dwubocznych, odnawiaki i odłupki odboczne znoszące pięcisko (ryc. 5: 38). Oddzielną grupę rdzeni tworzy 7 łuszczeni dwubiegunowych, sferoidalnych, częściowo wyeksploatowanych (ryc. 6: 7, 8, 17).

Przedstawiony inwentarz uzupełnia bogaty materiał wiórowy (1588 sztuk) oraz odłupkowy (4805 sztuk), którego pełna analiza będzie przedmiotem odrębnego opracowania.

Pozyskany materiał ceramiczny jest bardzo rozdrobniony, co poważnie utrudnia ustalenie jego przynależności kulturowo-chronologicznej. Wystąpiło kilka fragmentów wylewów (ryc. 6: 10-16), w tym 2 zdobione odciskami sznura, oraz fragment ucha wałeczkowatego.

Na całym badanym obszarze występował liczny materiał kamienny pochodzenia pół-

Ryc. 6. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Narzędzia, luszczyce oraz fragmenty naczyń – formy eneolityczne lub wczesnobronzowe

Tools, bipolar cores and potsherds – Eneolithic or Early Bronze Age materials

nocnego, głównie w postaci okruchów granitu i gnejsu oczkowego. Wydzielono jeden typowy odłupek wykonany z piaskowca kwarcytowego sarmackiego¹¹.

Podjmując próbę klasyfikacji kulturowo-chronologicznej badanego inwentarza krzemienego, oparto się na systematyce zbrojników mezolitycznych, wypracowanej przez S. K. Kozłowskiego¹². W nawiązaniu do tego podziału na stanowisku wyróżniono cztery grupy typologiczne mikrolitów, które łącznie tworzą 14 podtypów: TR, TH, TO, TE, TM, TC; JB, JC, JJ; AZ, AC, PJ; DD, DE. Do grupy zbrojników zaliczono także dwie inne formy półtylczaków, nie mających odpowiedników w schemacie S. K. Kozłowskiego.

Charakteryzując kulturę komornicką określa on następujące elementy tworzące trzon podstawowy: tylczaki typu Stawinoga (DA), półtylczaki typu Komornica (K), równoramienniki (TN, TM), krępe trójkąty nierównoboczne (TO), smukłe półksiężycy (DD), krępe zdwojone półtylczaki (PE) i trójkąty rozwartokątne (TR). Według tych kryteriów obecność w inwentarzu trzech spośród wymienionych siedmiu elementów upoważnia do łączenia go z kulturą komornicką¹³. W materiale z Baraków Starych wydzielono cztery elementy występujące w klasycznych zespołach komornickich: zbrojniki TM, TO, DD i TR (ryc. 7).

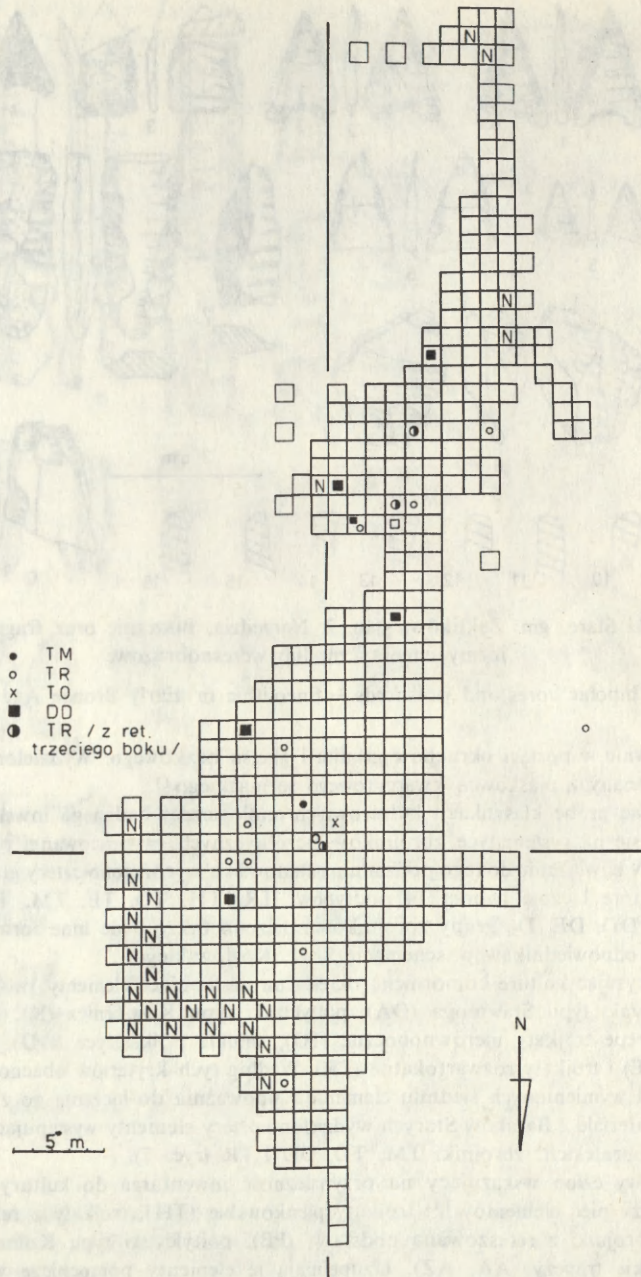
Podstawowy człon wskazujący na przynależność inwentarza do kultury chojnicko-pieńkowskiej tworzy pięć elementów¹⁴: trójkąty pieńkowskie (TH), trójkąty z retuszem trzeciego boku (TE), zbrojniki z retuszowaną podstawą (PB), półtylczaki typu Komornica (K), oraz niskie i wysokie trapezy (AA, AZ). Uzupełniają je elementy pomocnicze w postaci ostrzy typu Nowy Młyn (PC), trójkątów chojnickich (TK), tylczaków lancetowatych (DB) oraz

¹¹ Oznaczenia surowca kamiennego dokonał dr Zbigniew Gardziel z Zakładu Geologii UMCS w Lublinie.

¹² Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 17-36.

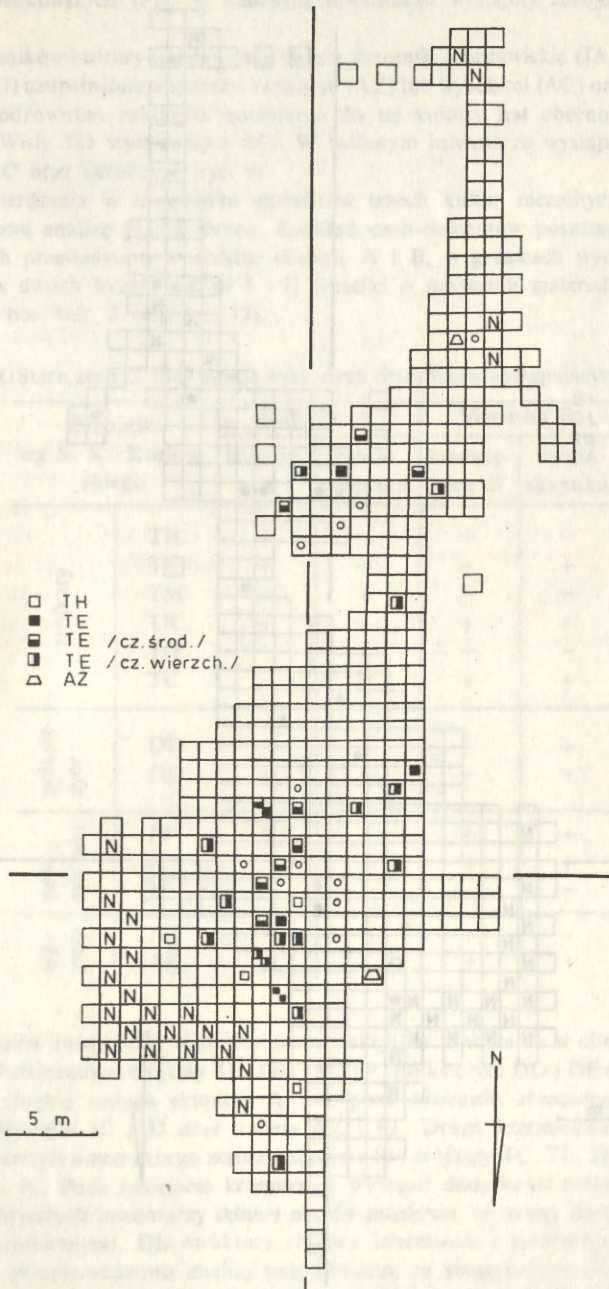
¹³ Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 80-82.

¹⁴ Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 180-182.

Ryc. 7. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenienie elementów składowych trzonu podstawowego kultury komornickiej

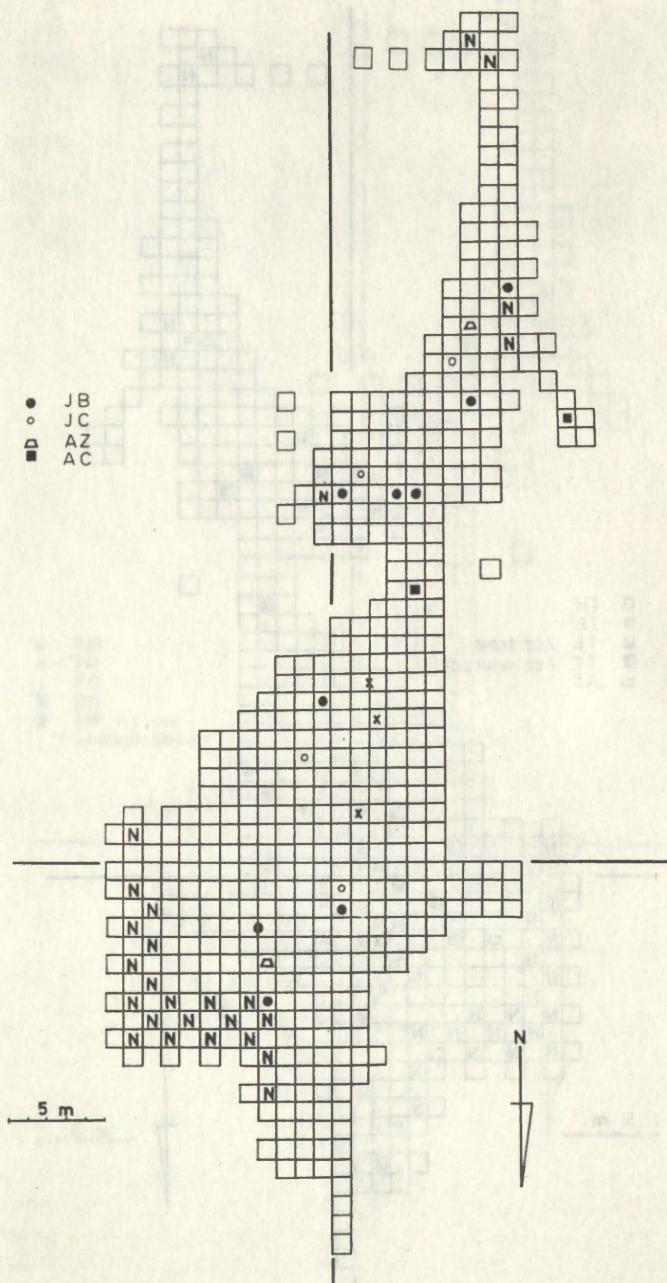
Distribution of basic elements of the Komornica culture

Ryc. 8. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenienie elementów składowych trzonu podstawowego kultury chojnicko-pieńkowskiej

Distribution of basic elements of the Chojnice-Pieńki culture

IHKM

Ryc. 9. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenienie elementów składowych trzonu podstawowego kultury janisławickiej

Distribution of basic elements of the Janisławice culture

półtylczaków pieńkowskich (PI). W badanym inwentarzu wystąpiły zbrojniki TH, TE, AZ (ryc. 8).

Do wyznaczników kultury janisławickiej należą zbrojniki janisławickie (JA, JB, JC), trójkąty janisławickie (TD) uzupełnione trapezami zwykłymi (AZ) lub wysokimi (AC) oraz skrobaczami¹⁵. Warunkiem nieodzownym zaliczenia inwentarza do tej kultury jest obecność typów J i TD (na wschód od Wisły TD wymiennie z AC). W badanym inwentarzu wystąpiły formy JB, JC, ponadto AZ, AC oraz skrobacze (ryc. 9).

Wobec stwierdzenia w inwentarzu elementów trzech kultur mezolitycznych przeprowadzono szczegółową analizę planigraficzną. Rozkład cech-elementów poszczególnych jednostek taksonomicznych przeszedzono w obrębie skupisk A i B, w granicach wydzielonych hipotetycznie zasięgów dwóch krzemieni nr I i II (działki o nasyceniu materiału powyżej 20 za- bytków na m², por. tab. 2 oraz ryc. 13).

Tabela 2. Baraki Stare, stan. 2. Frekwencja wybranych zbrojników występujących w skupisku A i B

Zbrojniki wg S. K. Kozłowski- skiego		Skupisko A		Skupisko B	
		krzemie- nica I	całość skupiska	krzemie- nica II	całość skupiska
trójkąty	TH	+	+	-	-
	TE	+	+	+	+
	TM	+	+	-	-
	TR	+	+	+	+
	TO	-	+	-	-
	TC	-	-	+	+
półksię- życe	DD	+	+	+	+
	DE	+	+	-	+
pół- tylczaki	JB	+	+	+	+
	JC	-	+	+	+
	JJ	-	+	-	-
tra- pezy	AC	-	-	+	+
	AZ	-	+	+	+

Z 14 podtypów zbrojników wydzielonych w odkrytym inwentarzu w obrębie krzemienicy I zlokalizowano 7 elementów: trójkąty TE, TH, TM, TR, półksiężycy DD i DE oraz półtylczak JB. Dodatkowo w obrębie zasięgu skupiska A, lecz poza zasięgiem krzemienicy, zarejestrowano trójkąt TO, półtylczaki JC i JJ oraz trapezy AZ i PJ. Druga krzemienica leżąca w obrębie skupiska B dostarczyła nieco innego zestawu zbrojników: trójkąty TC, TE, TR, półksiężycy DD, półtylczaki JB i JC. Poza zasięgiem krzemienicy wystąpił dodatkowo półksiężyc DE.

Analiza powyższych inwentarzy skłania nas do założenia, że mamy do czynienia z dwoma zespołami homogenicznymi. Dla struktury obydwu krzemieni i materiałów bezpośrednio im towarzyszących przeprowadzono analizę porównawczą ze stanowiskami kultur komornickiej, chojnicko-pieńkowskiej i janisławickiej, prezentowanymi przez S. K. Kozłowskiego (por. tab. 3).

We wszystkich reprezentatywnych zespołach kultury komornickiej stwierdzamy obecność tyliczaków typu Stawinoga, w większości zaś półtyliczaków K oraz trójkątów TN i TM¹⁶. Brak jest natomiast tych zbrojników w inwentarzach z Baraków Starych, mimo obecności

¹⁵ Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 140-144.

¹⁶ Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 49, tab. II.

Tabela 3. Baraki Stare, stan. 2. Stanowiska mezolityczne wykazujące najwięcej wspólnych cech z badanymi inwentarzami w Barakach Starych

Kultura	Klasa zespołu wg S. K. Kozłowskiego	Stanowisko	Baraki Stare, stan. 2			
			Skupisko A		Skupisko B	
			krzemienica I	spoza krzem. I	krzemienica II	spoza krzem. II
komornicka	A	Całowanie III/1 Komornica VI Wieliszew XI Wieliszew XII	TE TM DD	TO TM TR TO TM TR TO TR AZ TO	TE TR AC AZ TE DD AZ TC TR AZ TE TR DD	DE
	B	Czeladź Wielka I Dzierżno I Grzybowa Góra – Rydno VIII/59 Mosina 3/1 Pobiel 10 Poddębe I Stawinoga I Wieliszew XVIIIA	TM TR DE TE TH TM TR DD	AZ TO TM TR AZ TO AZ TO TM TR TO TM TR	TR DD TR DD AC AZ	
	C	Kudłajewka VI			DD AC AZ	
chojnicko-pienkowska	A	Płazówka II Swornigacie 1-3,5,6 Pietrzyków g	TE TH TE TH TR TE TH	AZ AZ AZ	TE TR AC AZ	DE
	B	Czernichów I	TE TH	AZ		
	C	Białobrzegi 6 Pyzdry 5a Cisów I as 4	TE TH DE TE TH DE	TO AZ JJ TO AZ JJ	TE AZ JB AC AZ	
janisławicka	A	Grzybowa Góra – Rydno XIII/59 Poręby Dymarskie 2-2-3 Raniżów I Słochy Annapolskie – Cz. B.I Wistka Szlachecka III/60	TE TH	DD JB AZ JC AZ JB JC AZ	TC AC AZ DD JB AC AZ TE JC AC AZ JB JC AC JB JC AZ JB AC AZ	
	B	Ciołki-Zagłoba 1/2 Gwoździec 9 Niesiłowiczi I Słochy Annapolskie Wieliszew XIII	TE JB	JB JC AZ	JB JC AC AZ TE JB AC JB AC AZ	
	C	Dąbrówka-Strumiany 1/1 Jawornik-Czarna	TE JB	TR JC AZ TR JB AZ JG JJ	TR JC AZ TR JB AZ TE JB JC	

czterech innych mikrolitów, współwyznaczników tej kultury. Trzy stanowiska kultury komornickiej – Dzierżno I, Pobiel 10, Poddębe – uznawane przez S. K. Kozłowskiego za najprawdopodobniej homogeniczne, (klasa B), wykazują najwięcej wspólnych elementów z inwentarzami ze skupiska A z Baraków Starych. Podobieństwa dotyczą pięciu cech: trójkątów TR, TM, TO, TH, TE i półksiężyca DD (Dzierżno I); trójkątów TH, TM, TR, półksiężyca DD i trapezu AZ (Pobiel 10); trójkątów TE, TM, TR, TO i trapezu AZ (Poddębe I). Dla skupiska B podobieństwa dotyczą czterech elementów: TE, TR, AC i AZ (Wieliszew XI), TC, TR, AZ i DE (Czeladź Wielka I), TR, DD, AC i AZ (Pobiel 10).

Z podstawowych zbrojników wyznaczających zespoły klasyczne kultury chojnicko-pieńkowskiej¹⁷ na stan. 2 w Barakach Starych nie odkryto półtylczaków K, trapezów AA oraz półtylczaków pieńkowskich PI. Wydzielono natomiast formy morfologicznie zbliżone do PI, sklasyfikowane w grupie półtylczaków nieokreślonych. Skupisko A wykazuje najwięcej wspólnych cech ze stanowiskami Białobrzegi 6 oraz Pyzdry 5a – po sześć elementów: TO, TH, TE, JJ, DE, AZ. Są to jednak zespoły tzw. klasy C o stosunkowo małych wartościach poznawczych. Skupisko B natomiast ma analogie w Swornigiach 1-3, 5, 6, w zespole homogenicznym. Podobieństwa dotyczą zbrojników TE, TR, AC, AZ.

Reprezentatywne zespoły kultury janiślawickiej¹⁸ nie są w pełni analogiczne ze strukturą inwentarzy z Baraków Starych. Brak tu dwóch zasadniczych form: dużych trójkątów janiślawickich (TD) oraz jednej z odmian zbrojników janiślawickich (JA). Najbliższe analogie do skupiska A widzimy w klasycznych zespołach z Ranizowa I – cztery wspólne elementy: trójkąty TH, TE, półtylczaki JC oraz trapezy AC. Drugi zbliżony zespół pochodzi z Jawornika-Czarnej (TE, JB, JC, JJ). Inwentarz skupiska B jest bliski również zespołowi z Ranizowa I (TE, JC, AC, AZ). Poręb Dymarskich 2-2-3 (DD, JB, AC, AZ) oraz Gwoźdźca 9 (JB, JC, AC, AZ). Wszystkie wymienione stanowiska, łącznie z badanym w Barakach Starych, pochodzą z terenu Kotliny Sandomierskiej.

Rozkład cech-elementów kultury komornickiej i janiślawickiej jest prawie identyczny w obu skupiskach i nie tworzy wyraźnych koncentracji. W przypadku elementów kultury chojnicko-pieńkowskiej rozkład ten jest czytelniejszy i wyraźnie koncentruje się w skupisku A. Obraz całości zaburza występujący na całej powierzchni materiał eneolityczno-wczesnobrązowy w postaci ceramiki, grocików sercowatych i odłupków z siekier, który koncentruje się szczególnie w obrębie skupiska B. Wyłącznie w tym skupisku wystąpiła również polepa (ryc. 10). Prawdopodobnie z tym najmłodszym na stanowisku horyzontem chronologicznym należy również łączyć łuszczenie – dość jednorodne morfologicznie – zwłaszcza że jeden z odłupków retuszowanych pochodzi z łuszczenia, którego formą wyjściową była siekiera.

Próba określenia kulturowego stanowiska 2 w Barakach Starych nastęrcza obecnie duże trudności. Spośród trzech branych pod uwagę jednostek taksonomicznych zespoły kultur komornickiej i janiślawickiej wykazują najwięcej wspólnych cech z badanym stanowiskiem. Obok elementów wczesneolitycznych: półksiężyc, równoramienniki, trójkąty nierównoboczne i rozwartokątne, wystąpiły także zbrojniki charakterystyczne dla późniejszej fazy mezolitu, przede wszystkim trójkąty TE i trapezy.

Reasumując stwierdzić należy, że materiał krzemienisty z badanego stanowiska zdominowany jest przez inwentarz mezolityczny wieku wczesnoatlantyckiego (?), obok którego – w połączeniu z ceramiką – wystąpiły elementy eneolityczne bądź wczesnobrązowe. Na obecnym etapie badań trudno jest jednoznacznie ocenić pozycję taksonomiczną opracowanego materiału. Jesteśmy jednak zdania, że owa skomplikowana pozycja odzwierciedla specyfikę bliżej nie znanego nam osadnictwa mezolitycznego, nie mieszczącego się ściśle w schematach kulturowych nakreślonych przez S. K. Kozłowskiego dla ziem polskich.

*Katedra Archeologii UMCS
w Lublinie*

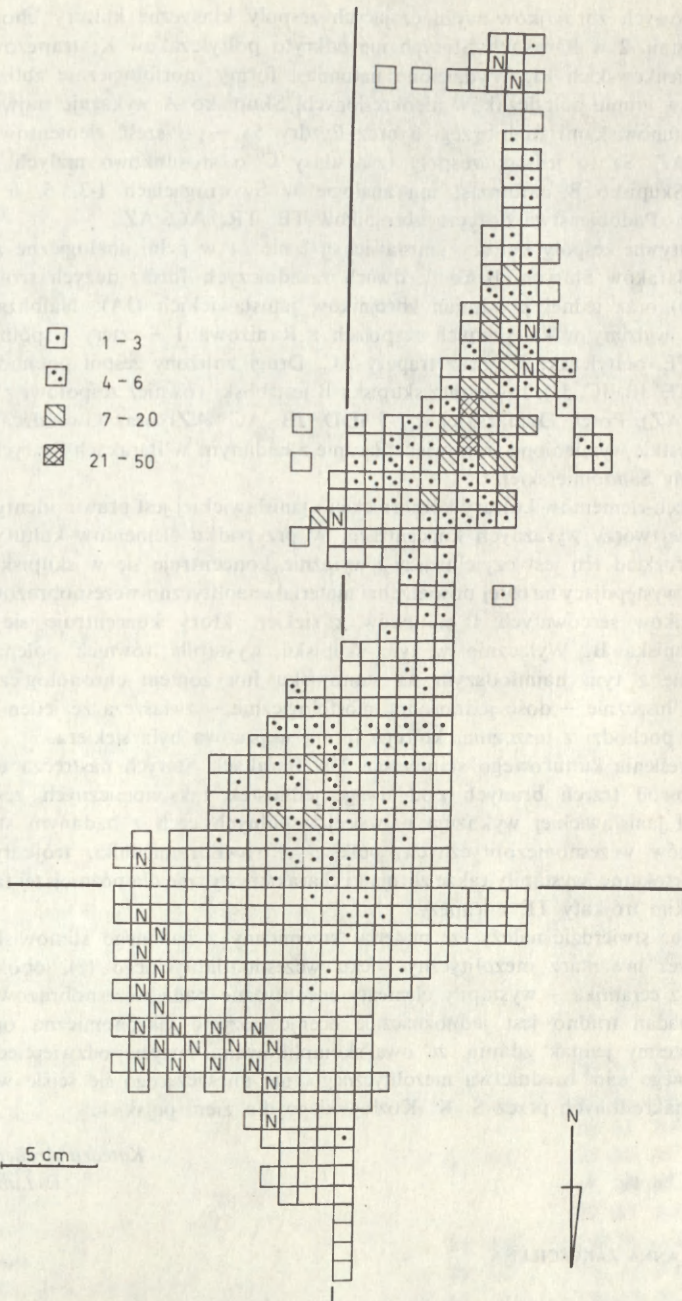
JERZY LIBERA, ANNA ZAKOŚCIELNA

A MESOLITHIC SITE AT BARAKI STARE, ZAKLIKÓW COMMUNE, TARNOBRZEG PROVINCE

The site lies in the belt of dunes at the right terrace level of the river Karasiówka, on the border-line between the Sandomierz Plain and the Lublin Upland. The two-phase formation of the foredune occurred at the turn of the Pleistocene and the Holocene.

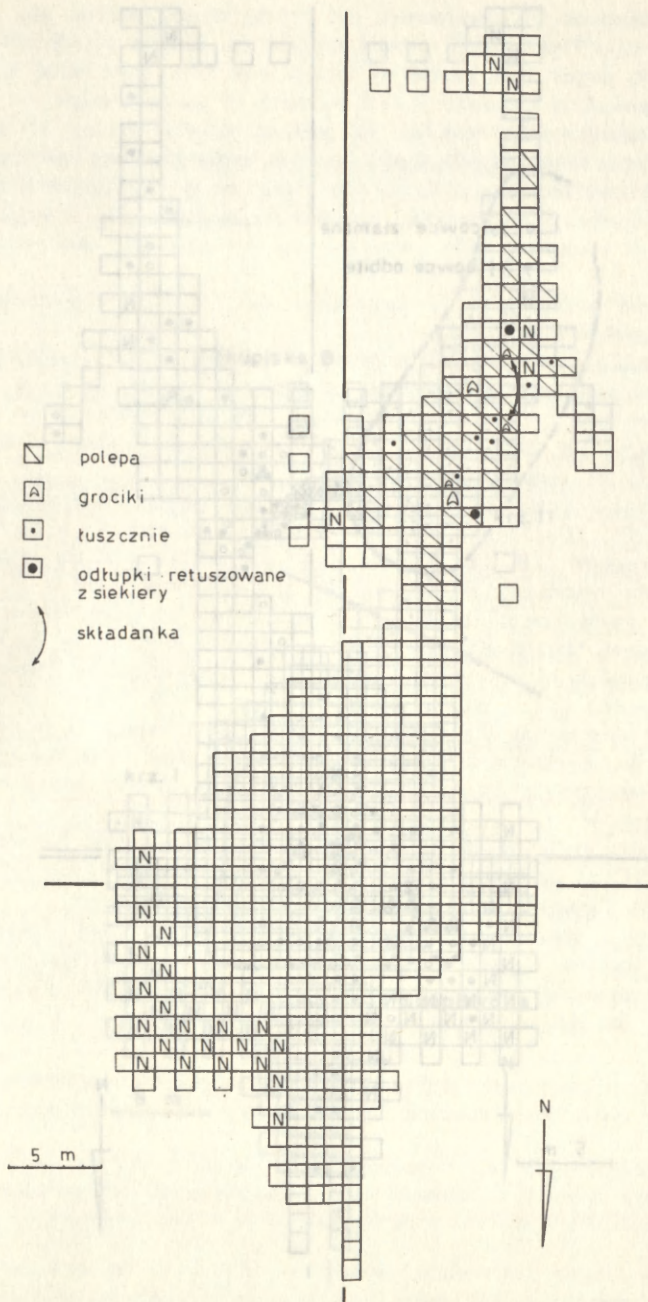
¹⁷ Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 169, tab. VI.

¹⁸ Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 121, tab. IV.

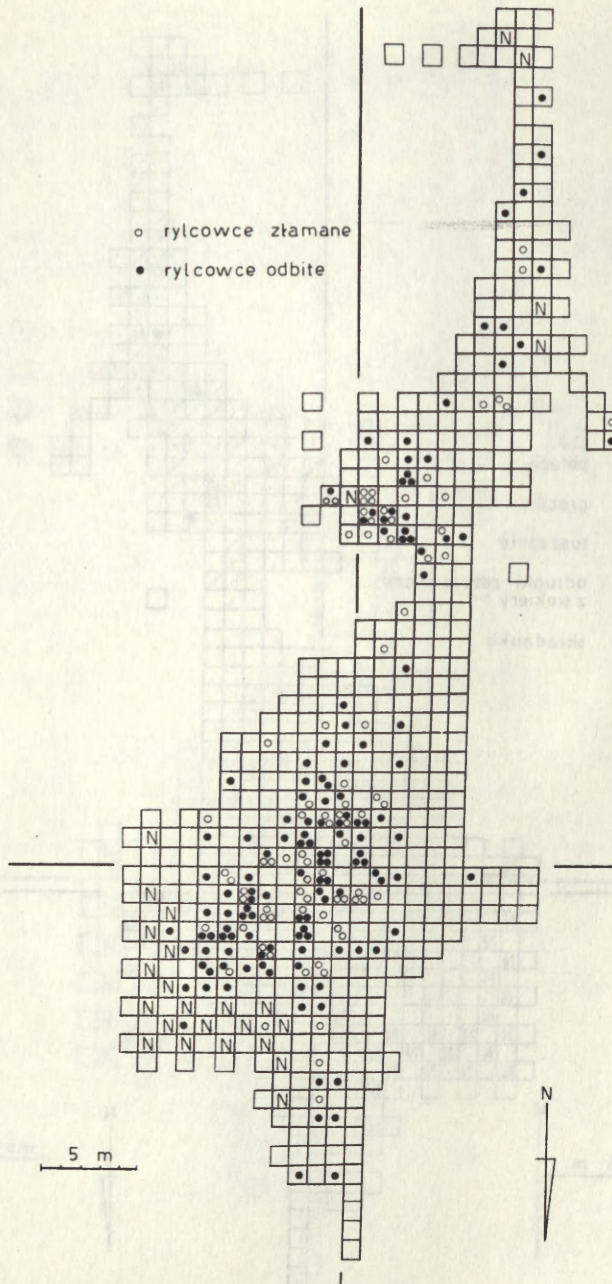
Ryc. 10. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenienie ilościowe ceramiki

Quantitative distribution of pottery

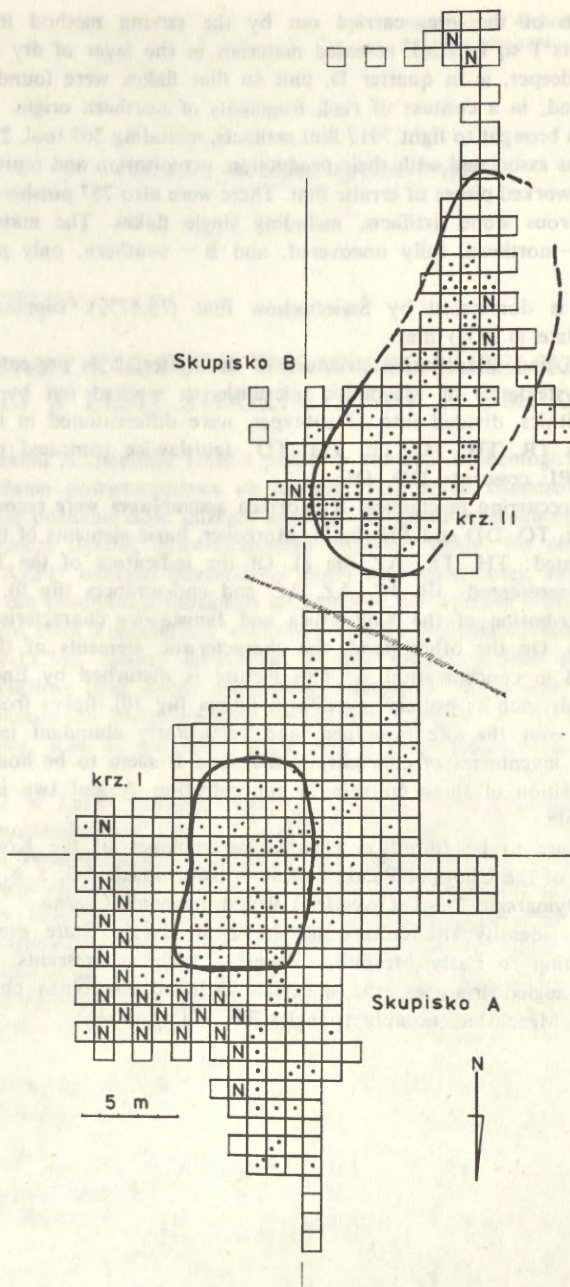

Ryc. 11. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenienie elementów pozaceramicznych – późnoneolitycznych lub wczesnobronzowych

Distribution of non-ceramic Late Neolithic or Early Bronze Age elements

Ryc. 12. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenie rylców
Distribution of microburins

Ryc. 13. Baraki Stare, gm. Zaklików, stan. 2. Rozprzestrzenienie narzędzi z uwzględnieniem hipotetycznych zasięgów krzemienic: I – w skupisku A; II – w skupisku B
 Distribution of tools showing the hypothetical extent of concentrations of flint artifacts: I – in concentration A; II – in concentration B

The exploration of the site, carried out by the sieving method (the artifacts were localized within units 1 sq in size), revealed materials in the layer of dry sand, 8 to 10 cm thick, occasionally deeper, ie in quarter D, unit 6u flint flakes were found 35 cm from the surface of the ground, in a context of rock fragments of northern origin.

The excavations brought to light 7017 flint artifacts, including 369 tool, 227 waste products, 9 cores and 20 forms associated with their production, exploitation and rejuvenation, 7 bipolar cores and several unworked pieces of erratic flint. There were also 757 potsherds, over 100 lumps of daub and numerous stone artifacts, including single flakes. The materials formed two concentrations: A – northern, fully uncovered, and B – southern, only partially unearthed (fig. 2).

Raw material is dominated by Świeciechów flint (75.47%), supplemented by erratic (8.82%) and chocolate (6.28%) flint.

The typological and quantitative structure of the materials is presented in table I. On the basis of the systematics of Mesolithic microliths as worked out by S. K. Kozłowski 4 groups of microlithics, divided into 14 subtypes, were differentiated in the material under discussion: triangles TR, TH, TO, TE, TM, TD; Janisławice truncated pieces JB, JC, JJ; trapezes AZ, AG, PJ; crescents DD, DE.

Four elements occurring in classical Komornica assemblages were recorded in the Baraki Stare inventory: TM, TO, DD and TH (fig 7). Moreover, basic elements of the Chojnice-Pieńki culture are represented: TH, TE, AZ (fig 8). Of the indicators of the Janisławice culture the following are represented: JB, JC, AZ, AC and end-scrapers (fig 9). The analysis has shown that the distribution of the Komornica and Janisławice characteristics is identical in both concentrations. On the other hand, the characteristic elements of the Chojnice-Pieńki culture are grouped in concentration A. This picture is disturbed by Eneolithic and Early Bronze Age materials such as pottery, cordiform points (fig 10), flakes from axes and lumps of daub found all over the site examined, and particularly abundant in concentration B.

Mesolithic flint inventories of concentrations A and B seem to be homogenic since such an ideal superimposition of three cultures in concentration A and two in concentration B seems hardly possible.

The analogies are to be found in classical assemblages of the Komornica culture – Wieliszew XI, XII; of the Chojnice-Pieńki culture – Swornigacie 1-3, 5, 6; of the Janisławice culture – Poręby Dymarskie 2-2-3, Gwoździec 9 and Jawornik-Czarna.

An attempt to identify the culture of site 2 at Baraki Stare presents considerable difficulties. In addition to Early Mesolithic elements such as crescents, isosceles triangles, and scalene-obtuse-angled triangles, the materials included microliths characteristic of the early phases of the Mesolithic, notably triangles TE and trapezes.